

ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM

HÀ THỊ HỒNG

**KHẢO SÁT ĐỊA DANH HÀNH CHÍNH
TỈNH BẮC KẠN**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

Thái nguyên - 2008

**ĐẠI HỌC THÁI NGUYÊN
TRƯỜNG ĐẠI HỌC SƯ PHẠM**

HÀ THỊ HỒNG

**KHẢO SÁT ĐỊA DANH HÀNH CHÍNH
TỈNH BẮC KẠN**

**CHUYÊN NGÀNH: NGÔN NGỮ HỌC
MÃ SỐ : 60 22 01**

LUẬN VĂN THẠC SĨ NGÔN NGỮ

**CÁN BỘ HƯỚNG DẪN KHOA HỌC:
PGS – TS. HÀ QUANG NĂNG**

Thái nguyên - 2008

Lời cam đoan

Tôi xin cam đoan đây là công trình nghiên cứu của riêng tôi. Các kết quả trong luận văn là trung thực và chưa từng được ai công bố trong bất cứ một công trình nào.

Tác giả luận văn

Hà Thị Hồng

Mục lục

Mục lục.....	3
Mở đầu	7
<i>I. Lý do chọn đề tài</i>	<i>7</i>
<i>II. Đối tượng, mục đích và phạm vi nghiên cứu</i>	<i>8</i>
<i>III. Lịch sử vấn đề</i>	<i>8</i>
<i>IV. Ý nghĩa khoa học và thực tiễn của đề tài</i>	<i>10</i>
<i>V. Phương pháp và tư liệu nghiên cứu</i>	<i>11</i>
<i>VI. Cấu trúc luận văn</i>	<i>12</i>
Chương 1: cơ sở lý thuyết liên quan đến địa danh và địa danh học	15
1.1. Khái niệm về địa danh.....	15
<i>1.1.1. Định nghĩa địa danh</i>	<i>15</i>
<i>1.1.2. Địa danh hành chính</i>	<i>18</i>
1.2. Phân loại địa danh.	19
1.3. Đặc điểm của địa danh	20
1.4. Các phương diện nghiên cứu địa danh	21
1.5. Những nét chính về địa bàn liên quan đến địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn	22
<i>1.5.1. Về địa lý</i>	<i>22</i>
<i>1.5.2. Về lịch sử</i>	<i>23</i>
<i>1.5.3. Về văn hoá.....</i>	<i>26</i>
<i>1.5.4. Về dân cư.....</i>	<i>27</i>
<i>1.5.5. Về ngôn ngữ.....</i>	<i>29</i>
1.6. Tiểu kết	30
Chương 2: Đặc điểm cấu tạo của địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn	32
2.1. Mô hình cấu trúc phức thể địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn	32
2.2. Thành tố chung	33

2.2.1. Khái niệm	33
2.2.2. Vấn đề thành tố chung trong địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn	33
2.2.3. Các thành tố chung có khả năng chuyển hoá thành những yếu tố riêng và đứng ở các vị trí khác nhau trong tên riêng	33
2.3. Tên riêng	35
2.3.1. Giới thiệu chung	35
2.3.2. Về số lượng yếu tố trong tên riêng	36
2.3.2.1. Kết quả thống kê địa danh theo số lượng âm tiết trong tên riêng	36
2.3.2.2. Về số lượng các yếu tố trong địa danh	37
2.4. Các yếu tố và các địa danh có tần số xuất hiện cao	38
2.4.1. Các yếu tố có tần số xuất hiện cao	38
2.4.2. Một số địa danh có tần số xuất hiện cao	39
2.5. Đặc điểm cấu tạo địa danh	40
2.5.1. Đặc điểm cấu tạo nội dung	41
2.5.1.1. Phương thức cấu tạo mới	41
2.5.1.2. Phương thức chuyển hoá	45
2.5.1.3. Phương thức vay mượn	47
2.5.2. Đặc điểm cấu tạo hình thức	48
2.5.2.1. Nhận xét khái quát về các kiểu cấu tạo địa danh	49
2.5.2.2. Đặc điểm của một số kiểu cấu tạo địa danh do phương thức định danh chi phối	53
2.6. Tiểu kết	57
Chương 3: Đặc điểm về ý nghĩa của địa danh hành chính tỉnh Bắc kạn	59
3.1. Mối quan hệ giữa ý nghĩa địa danh và hiện thực được phản ánh	59
3.2. Tính rõ ràng về nghĩa của các yếu tố trong địa danh thể hiện qua nguồn gốc ngôn ngữ	61
3.2.1. Hiện tượng các yếu tố rõ ràng về nghĩa	61

3.2.2. Hiện tượng các yếu tố chưa rõ ràng về nghĩa	
3.3. Các yếu tố trong địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn phản ánh tính đa dạng các loại hình đối tượng địa lý và mang tính cảnh quan rõ nét.....	62
3.3.1. Sự phản ánh tính đa dạng của các loại hình đối tượng địa lý.....	63
3.3.2. Sự phản ánh bức tranh địa hình mang tính cảnh quan rõ nét	63
3.4. Cách phân loại nghĩa của các yếu tố trong địa danh	65
3.5. Các nhóm từ và tên gọi theo trường nghĩa	66
3.5.1. Nhóm ý nghĩa thứ nhất	66
3.5.2. Nhóm ý nghĩa thứ hai	73
3.6. Một số địa danh gắn với lịch sử, văn hoá, xã hội	76
3.6.1. Địa danh tỉnh Bắc Kạn	76
3.6.2. Địa danh huyện Ba Bể	79
3.6.3. Địa danh thôn Nà Tu	82
3.7. Tiểu kết	83
Kết luận	85
Những bài báo của tác giả có liên quan đến luận văn đã được công bố.....	88
Tài liệu tham khảo.....	89
Phụ lục.....	92

Mở đầu

I. Lý do chọn đề tài

1. Địa danh là một bộ phận từ vựng trong vốn từ vựng của ngôn ngữ nói chung và tiếng Việt nói riêng. Nghiên cứu địa danh một vùng cung cấp cho ta những cơ sở để tìm hiểu những cơ chế định danh của một sự vật hiện tượng. Mỗi ngôn ngữ có cách định danh riêng.

2. Địa danh liên quan chặt chẽ đến lịch sử, văn hoá, cư dân của một vùng nhất định. Địa danh lưu giữ những trầm tích về lịch sử, văn hoá, phong tục, tập quán của cư dân ở một vùng đất. Nghiên cứu địa danh sẽ giúp nghiên cứu văn hoá, lịch sử của vùng đất ấy.

3. Địa danh có những nguyên tắc riêng trong cấu tạo, trong cách gọi tên, có thể một vùng đất có nhiều tên gọi khác nhau, trải qua nhiều giai đoạn lịch sử khác nhau. Nghiên cứu địa danh giúp nghiên cứu lịch sử phát triển của một vùng đất, giúp khám phá sự ảnh hưởng và tác động của những nhân tố bên ngoài vào cách đặt địa danh: Đất nước học, tôn giáo, tín ngưỡng, lịch sử tộc người ... Mặt khác địa danh, nhất là địa danh hành chính, thường là sản phẩm của một chế độ nhất định. Nó được gọi tên bởi những quan điểm, chính sách, ý tưởng của chính quyền hoặc dân chúng đương thời. Trong hoàn cảnh một vùng đất có nhiều dân tộc nối tiếp nhau sinh sống, địa danh có nhiều dấu tích từ vựng của các ngôn ngữ. Mỗi địa danh được hình thành trong một hoàn cảnh văn hoá, lịch sử nhất định và còn lưu dấu mãi về sau. Nhiều địa danh thường mang tên người, cây cỏ, cầm thú, sự vật, địa hình thiên nhiên... Tất cả những điều ấy cho thấy địa danh trở thành “vật hoá thạch”, “tấm bia bằng ngôn ngữ độc đáo về thời đại mà nó chào đời”.

4. Bắc Kạn là một trong những chiếc nôi của cách mạng. Nghiên cứu địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn giúp chúng ta tìm hiểu một chặng đường lịch sử lâu dài và hào hùng của dân tộc ta; giúp chúng ta học tập, giữ gìn

truyền thống văn hoá dân tộc, đồng thời góp phần vào việc phát triển kinh tế, văn hoá, xã hội và mở rộng, phát triển du lịch của cả nước nói chung và tỉnh Bắc Kạn nói riêng.

Với những lý do trên, chúng tôi chọn đề tài của luận văn là “ Khảo sát địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn”.

II. Đối tượng, mục đích và phạm vi nghiên cứu

Đối tượng nghiên cứu của luận văn là các địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn. Các địa danh này có nguồn gốc từ nhiều ngôn ngữ khác nhau. §

Mục đích nghiên cứu của luận văn là xác định những cơ sở lý luận liên quan đến việc nghiên cứu địa danh và địa danh học. M

Về nội dung của luận văn V, chúng tôi tập trung vào các mặt sau:

- Nghiên cứu những đặc điểm về phương diện cấu tạo của các địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn
- Tìm hiểu về phương thức định danh các địa danh hành chính tỉnh Bắc Kạn, đồng thời qua đó bước đầu tìm hiểu về nội dung ngữ nghĩa địa danh.
- Ở một chừng mực nhất định, tìm hiểu mối quan hệ giữa ngôn ngữ và văn hoá trong những địa danh nổi tiếng của tỉnh.

III. Lịch sử vấn đề

1. Vấn đề nghiên cứu địa danh trên thế giới

Vấn đề nghiên cứu địa danh được phát triển từ lâu trên thế giới. ở Trung Quốc, ngay từ thời Đông Hán (32 – 92 sau công nguyên), Ban Cố đã ghi chép hơn 4000 địa danh, trong đó một số một số đã được giải thích rõ nguồn gốc và ý nghĩa. Đến thời Bắc Ngụy (380 - 535), trong “**Thủy Kinh Chú sớ**”, Lịch Đạo Nguyên chép hơn 2 vạn địa danh, số được giải thích ngữ nguyên là trên 2300. [11], [31].

Ở các nước phương Tây, bộ môn địa danh học chính thức ra đời vào cuối thế kỷ XIX. Năm 1872, J.J. Eggi (Thụy Sĩ) viết “**Địa danh học**” và năm

1903, J.W. Nagl (người Áo) cũng cho ra đời tác phẩm **“Địa danh học”**. Những năm 90 của thế kỷ XIX và 20 năm đầu của thế kỷ XX, hàng loạt Ủy ban địa danh của các nước như Mỹ, Thụy Điển, Anh được ra đời. Thời kỳ đầu, các tác phẩm địa danh học chú trọng khảo chứng nguồn gốc địa danh. Từ thế kỷ XX, bước vào giai đoạn nghiên cứu tổng hợp về địa danh. J. Gilliéon (1854 - 1926) đã viết **“Atlát ngôn ngữ Pháp”**, nghiên cứu địa danh theo hướng phát triển địa lý học. Năm 1926, A. Dauzat (người Pháp) đã viết **“Nguồn gốc và sự phát triển địa danh”**, đề xuất phương pháp văn hoá địa lý học để nghiên cứu các lớp niên đại của địa danh.

Tiên phong trong lĩnh vực xây dựng hệ thống lý luận về lý thuyết định danh là các nhà địa danh học Xô Viết. Vào những năm 1960 đã có hàng loạt công trình nghiên cứu về lĩnh vực này được ra đời. Cụ thể, A.V. Superanskaia trong cuốn **“Địa danh là gì”** (1985) và E.M. Murzaev với **“Những khuynh hướng nghiên cứu địa danh học”** (1964) đã cùng quan tâm đến vấn đề khuynh hướng nghiên cứu chung. Cùng góp phần cho sự sáng tỏ về lý thuyết, A.I. Popov (1964) đưa ra những nguyên tắc cơ bản của công tác nghiên cứu địa danh, trong đó chú trọng hai nguyên tắc chính là phải dựa vào tư liệu lịch sử của các ngành ngôn ngữ học, địa lý học, lịch sử học... và phải thận trọng khi sử dụng phương pháp thành tố để phân tích ngữ vĩ của địa danh. Ngoài các tác giả trên, Iu.A. Kapenco (1964) với những suy nghĩ bàn về địa danh học đồng đại và N.V. Podonxkaja trong phân tích, lí giải địa danh mang những thông tin gì cũng đã góp thêm những ý kiến cho sự nghiên cứu địa danh đi sâu vào bản chất bên trong của đối tượng. Đặc biệt, A.V. Superanskja (1985) với **“Địa danh là gì”** đã đặt ra những vấn đề vừa mang tính cụ thể, vừa mang tính khái quát, tổng hợp cao. Trong nội dung trình bày, tác giả đi sâu vào những vấn đề có liên quan thiết thực đến việc nhận diện và phân tích địa danh. Ngoài cách hiểu về khái niệm địa danh, tác

giả còn quan tâm đến các vấn đề khác như tính liên tục của tên gọi, không gian tên riêng và các loại địa danh (địa danh kí hiệu, địa danh mô tả, địa danh đăng kí, địa danh ước vọng) cũng như tên gọi các đối tượng địa lý theo loại hình... Có thể nói đây là công trình có giá trị tổng kết những kết quả nghiên cứu mới, làm cơ sở vững chắc cho sự nghiên cứu địa danh tiếp theo ở Liên bang Xô Viết trước đây. Ngoài các nhà địa danh Xô Viết, những người nghiên cứu địa danh ở các nước khác cũng đã góp phần cho sự phong phú, đa dạng về những vấn đề nghiên cứu trong lĩnh vực này. Chẳng hạn, Ch.Rostaing (1965) với “**Les noms de lieux**” đã chú trọng trong việc nêu ra hai nguyên tắc nghiên cứu địa danh là phải tìm ra các hình thức cổ của các từ cấu tạo địa danh và muốn biết từ nguyên của địa danh thì phải dựa trên kiến thức ngữ âm học địa phương. Đây là một chuyên luận bổ sung thêm cho vấn đề mà A.I.Popov đã đưa ra trước đó. [3], [11], [20].

2. Vấn đề nghiên cứu địa danh ở Việt Nam

Ở Việt Nam, vấn đề địa danh được quan tâm từ rất sớm. Các tài liệu **Tiền Hán thư, Địa lí chí, Hậu Hán thư, Tấn thư** trong thời Bắc thuộc có đề cập đến địa danh Việt Nam, trong đó mục đích chính trị được đặc biệt chú ý. Các tài liệu này đều do người Hán viết, phục vụ trực tiếp cho cuộc xâm lược nước ta.

Sau thời Bắc thuộc, đặc biệt từ thế kỷ XV trở đi, việc nghiên cứu địa danh mới được các nhà nghiên cứu Việt Nam thực hiện. Lúc này, địa danh được thu thập, tìm hiểu về nguồn gốc và ý nghĩa. Có thể kể đến **Dư địa chí** của Nguyễn Trãi (1435), **Lịch triều hiến chương loại chí** của Phan Huy Chú (1821), **Phương Đình dư địa chí** của Nguyễn Văn Siêu (1900)... [3].[11].

Cũng theo xu hướng phát triển của ngôn ngữ học, đặc biệt là của địa danh học trên thế giới, vấn đề nghiên cứu địa danh Việt Nam có được bước